

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Johan Skytte poliitikauuringute instituut

Karolin Kerro

**AJALOO- JA ÜHISKONNAÕPETUSE TUNDIDE NING ANTUD AINETE ÕPETAJATE
ROLL ÕPILASTE POLIITILISTE IDEOLOOGIATE KUJUNEMISEL**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Helen Urmann, MA

Tartu 2024

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Töö sõnade arv: 7537

Karolin Kerro

20.05.2024

Annotatsioon

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärk on uurida ajaloo ja ühiskonnaõpetuse tundide rolli õpilaste ideoloogiate kujunemises. Valimistulemused viitavad, et noored ei osale aktiivselt valimistel. Näiteks 2023. aasta Eesti parlamendivalimistel hääletas alla poole 18-24-aastastest, moodustades vaid 6,7% kogu valimas käinutest (Valimised 2024). Kuigi Eesti noorte üldised haridusnäitajad püsivad kõrgel - seda kinnitavad näiteks PISA (Programme for International Student Assessment) testide kõrged tulemused (Çıtak 2024) –, on 2022. aasta rahvusvahelise kodanikuhariduse uuringu kohaselt Eesti noorte kodanikuosaluse näitajad keskmisest all pool, samuti iseloomustab Eesti noori vähene huvi poliitiliste ja ühiskondlike teemade vastu (Ümarik jt 2022). Passiivsus poliitikamaastikul võib tekitada probleeme, sealhulgas noorte arvamuste ja murede eiramist poliitikamaastikul. Selles kontekstis on oluline mõelda, kuidas haridussüsteem võib mõjutada poliitiliste ideoloogiate kujunemist ja seeläbi noorte poliitilist käitumist. Uurides haridussüsteemi ja noorte ideoloogiate kujunemist, saame paremini aru, kuidas formuleeruvad noorte ja tulevaste põlvkondade uskumused, väärtused ja käitumismustrid ning kuidas õppeained ja antud ainete õpetajad saavad toetada sotsiaalset sidusust, poliitilist osalust ja kriitilist mõtlemist.

Süvaintervjuude põhjal loodud analüüsist selgub, et Eesti noortel on raskusi ideoloogia teema mõistmisega ning tihtipeale ei osata selgitada ideoloogia rolli ühiskonna ning ka nende endi eludes. Õpilaste sõnul tuleneb teadmiste auk vähesest või täiesti puudulikust teema käsitlesest. Ka õpetajate sõnul käivad ideoloogia teemad väga lühidalt ühiskonnaõpetuse materjalidest läbi ning ajaloos keskendutakse pigem sündmustele, mitte sündmuste poliitilisele taustale. Süvaintervjuudest selgus, et õpilased pigem tunnevad, et õppekava ning õpetajate õpetusstiil on väga neutraalne ja seetõttu ei ole ka tekkinud kunagi pinget kindlat maailmavaadet pooldada.

Bakalaureusetöö annab tervikliku ülevaate varasemalt leitud seostest ideoloogiate ja haridussüsteemi vahel ning kuidas analüüsis leitud tulemused peegeldavad antud teemat Eesti kontekstis.

Abstract

The purpose of this bachelor's thesis is to examine the impact history and civics lessons have on students' ideologies. When examining the latest election, one thing becomes evident: young people aren't actively participating in politics. For example, in the 2023 Estonian parliamentary elections, fewer than half of those aged 18 to 24 voted, accounting for only 6.7% of the overall turnout. This apathy raises a number of challenges, including the underrepresentation of youth perspectives and concerns in the political scene, as well as the possibility of making decisions that ignore the interests of future generations. Despite Estonian youth's high levels of knowledge, they remain politically apathetic. In this context, it is critical to evaluate how the educational system might impact the formation of political ideologies and, as a result, young political behaviour. Examining the education system and the formulation of ideologies in students allows us to get a better understanding of how younger and future generations' beliefs, attitudes, and behaviour patterns are formed, as well as how topics and instructors might promote social cohesiveness, political involvement, and critical thinking.

Based on in-depth interviews, the analysis portion of the paper reveals that Estonian youth struggle to understand the concept of ideology, often unable to articulate its role in society and their own lives. According to students, this knowledge gap stems from limited or completely absent coverage of the topic. Teachers also note that ideology topics are briefly mentioned in social studies materials, and in history, the focus is more on events rather than their political context. In-depth interviews further revealed that students feel the curriculum and teaching style of teachers are very neutral, hence they have never felt pressured to adopt a particular worldview.

The bachelor's thesis provides a comprehensive overview of the previously identified links between ideologies and the education system, and how the results found in the analysis reflect this topic in the Estonian context.

SISUKORD

Sissejuhatus.....	6
1. Teoreetilised seisukohad	9
1.1. Ideoloogiad ja nende kujunemine	9
1.2. Ajaloo ja ühiskonnaõpetuse tundide mõju õpilaste ideoloogiate kujunemisel	12
1.2.1. Hariduse mõju poliitilisele aktiivsusele.....	13
1.3. Ainete õpetava õpetaja mõju õpilaste ideoloogiate kujunemisele	14
2. Metodoloogia	15
2.1. Uurimisstrateegia ja valim	15
2.2. Andmete kogumine	15
2.3. Andmete analüüs	17
3. Ajaloo- ja ühiskonnaõpetus riiklikus õppekavas	18
3.1. Ajalugu riiklikus õppekavas.....	18
3.2. Ühiskonnaõpetus riiklikus õppekavas	18
4. Õpetajate seisukohad ideoloogiate teemal	20
4.1. Seisukohad õpilaste suhtes	20
4.2. Seisukohad ideoloogiate õpetamise suhtes	21
4.3. Seisukohad õppekava suhtes	24
4.4. Järeldused õpetajate seisukohtade põhjal	26
5. Õpilased ja ideoloogiad.....	27
5.1. Õpilaste seisukohad ideoloogiate teemal	27
5.2. Õpilaste seisukohad ideoloogiatest haridussüsteemis	29
5.3. Õpilaste seisukohad ideoloogiate kohta õppekavas	30
5.4. Järeldused õpilaste seisukohtade põhjal	31
Kokkuvõte.....	33
Kasutatud Kirjandus.....	35
Lisad.....	37

Sissejuhatus

Poliitiline aktiivsus on hädavajalik demokraatliku ühiskonna toimimisel. Aktiivne osalemine edendab ühiskonnas läbipaistvust, suurendab usaldust valitsuse ja rahva vahel ning tugevdab ka üldiselt ühiskondlikku struktuuri. Bryony Hoskins kirjutab oma artiklis, kuidas elujõulised demokraatiad nõuavad aktiivsetelt kodanikelt – nii poliitilise süsteemi sees kui ka väljaspool – protsessi jälgimist ning valmisolekut ja suutlikkust muutuste tekitamiseks või vastu seismiseks (Hoskins 2013: 23-24). Ilma kodanike aktiivse osaluseta võivad demokraatlikud institutsioonid muutuda hooletuks ning haavatavaks korruptsiooni suhtes. Üks kõige kergemaid viise kodanikel poliitikas osalemiseks on valimistel osalemine. Siiski kui vaadelda viimaste valimiste valijakäitumist, jääb koheselt silma üks asi – noored on passiivse valimiskäimisega. 2023. aasta riigikogu valimiste statistikat uurides on näha, et ainuke vanusegrupp, kus käisid vähem kui pooled inimesed valimas, olid 18-24-aastased. Nimelt antud vanusgrupp moodustas ainult 6,7% valimas käinutest (Valimised 2023).

Poliitiline passiivsus noorte seas toob kaasa endaga ka mitmeid probleeme. Näiteks kui noored ei võta osa valimisprotsessist, on nende arvamused ja mured poliitilisel maastikul alaesindatud. Selle tulemuseks võidakse Riigikogus võtta vastu otsuseid, mis ei arvesta nooremate põlvkondade vajaduste ja eelistustega. Poliitiline passiivsus noorte seas tekitab küsimuse, kas puuduvad piisavad teadmised, et valimistest osa võtta või on tegemist mingi muu teguriga, mis seda põhjustab. Samas kui vaadata PISA testi tulemusi jääb mulje, et Eesti noored peaksid olema just väga haritud, olles 2023. aasta tulemuste järgi kõige kõrgema kohaga riik Euroopas (Çıtak 2024). Kui valimispassiivsus ei ole kinni noorte üldteadmistes tuleb edasi vaadata järgmiste potentsiaalsete põhjuste poole.

Poliitiline ideoloogia on uskumuste, arvamuste ja väärtuste kogum, mis kujundab seda, kuidas inimesed käituvad, tõlgendavad oma keskkonda ja omakorda seda kuidas see nende arvates peaks olema üles ehitatud (Krishna & Sokolova 2017; 1). Kuna noored veedavad suure osa oma kujunemisaastatest koolis, kus nad puutuvad kokku paljude ideede, seisukohtade ja õpetustega, on võimalik järeldada, et tegu on ühe potentsiaalselt olulise teguriga inimese ideoloogia kujunemise juures. See tekitabki küsimuse, kas ja kuidas võib koolissüsteem mängida rolli poliitiliste ideoloogiate ja seeläbi noorte poliitilise käitumise kujundamises.

Antud teema süveneb noorte haridusse, millel on potentsiaalselt võime kujundada tulevaste generatsioonide uskumusi, väärtusi ja käitumismustreid. Õppeained toetavad sotsiaalset

ühtekuuluvust, poliitilist osalust ja kriitilise mõtlemise oskuste arendamist. Õppeainete ja õpetajate rolli mõistmine on vajalik hariduslike lähenemisviiside optimeerimiseks, mitmekülgsete perspektiivide ja kodaniku aktiivsuse edendamiseks, mille tulemusel peaks õpilastest kujunema teadlikud ja teadlikult käituvad kodanikud.

Käesoleva lõputöö raames uuritakse, millist rolli mängivad õpilaste poliitiliste ideoloogiate kujunemisel ajaloo ja ühiskonnaõpetuse tunnid ning neid aineid õpetavad õpetajad. Ajaloo ja ühiskonnaõpetuse tundides puutuvad õpilased pidevalt kokku erinevate seisukohtade, dilemmaide ja arutelu tekitavate teemadega. Seetõttu võib ka eeldada, et antud tundides õpetatav ja ideoloogiate kujunemisel on potentsiaalne seos ning nõuab lähemat uurimist. Siiski õppeainete sisu ei ole ainuke asi, mis õpilaste ideoloogiate kujunemises olulist rolli mängib; lisaks ka see, kuidas aine sisu edastatakse võib õpilase ideoloogiat erinevatel viisidel kujundada. Nimelt Tsyrlina-Spady ja Lovorn kirjutavad, kuidas on möödas ajad, mil ajaloo tunnid hõlmasid vaid nimede ja kuupäevade meeldejätmist. Nad leiavad, et edukat õpetamist ei iseloomusta enam ainult see, kui hästi õpilased sooritavad kontrolltöid, vaid see, mil määral nad omavad sügavamat arusaama perspektiivist, põhjuse ja tagajärje seostest, järjepidevusest ja kaasatud kodanikust (Tsyrlina-Spady & Lovorn 2015; 162).

Antud bakalaureusetöö eesmärgiks on uurida õpetajate rolli õpilaste ideoloogiate kujunemisele ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse tundide kontekstis. Autor soovib leida ja teada saada, kuidas õpetajad tajuvad oma rolli poliitiliste kompetentside ja ideoloogiate kujundamisel, kuidas ideoloogia õpetamisele lähenetakse ning kas nad tunnevad õpetades survet konkreetsete poliitiliste teemade käsitlemisel. Lisaks on eesmärk uurida, kuidas õpilased ise mõistavad oma ideoloogiate kujunemist tundide kontekstis ja kas nad tajuvad õpetajate rolli selles protsessis. Samuti püüab autor lõputöö käigus välja selgitada, milline arusaam on ideoloogiatest on õpilastel gümnaasiumi lõpuks tekkinud. Püstitatud eesmärgile vastates heidetakse valgust keerulisele dünaamikale õpetaja-õpilase suhete ning õpilaste maailmavaadete kujunemise vahel ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse tundide kontekstis.

Eesmärkide saavutamiseks püstitati kolm uurimisküsimust:

1. Kuidas mõjutab ajaloo ja ühiskonnaõpetuse tunnis õpetatav õpilaste ideoloogia kujunemist?
2. Kuidas õpetajad tajuvad oma rolli poliitiliste kompetentside ja ideoloogiate kujundamisel?

3. Kuidas õpilased ise saavad aru ideoloogiate kujunemisest?

Töö koosneb kuuest osast. Töö esimeseks osaks on kokkuvõte teoreetilistest seisukohtadest varasemalt loodud teaduskirjandusest. Siin peatükis kirjeldab autor täpsemalt, mis on ideoloogia, kuidas nad inimestes kujunevad, mis varasemaid seoseid on leitud ajaloo ja ühiskonnaõpetuse tundide ja ideoloogiate kujunemise vahel ning viimasena, mis rolli mängivad õpetajad õpilaste ideoloogiate kujunemisel. Töö teises osas liigub autor edasi metoodika juurde ja põhjendab oma valikuid uurimisvalimi, andmete kogumise ja analüüsimeetodi valimisel. Töö kolmas, neljas ja viies peatükk hõlmavad empiirilist analüüsi. Kolmandas peatükis teeb autor ülevaate ajaloo- ja ühiskonnaõpetusest Eesti riiklikus õppekavas. Neljandas peatükis analüüsib autor õpetajate seisukohti ideoloogiatest ning viiendas peatükis õpilaste seisukohti ideoloogiatest. Töö viimaseks osaks on kokkuvõte, kus autor võtab kokku leitud informatsiooni ja teeb viimased järeldused.

1. Teoreetilised seisukohad

Järgnevalt viitab autor teoreetilise raamistiku loomiseks asjakohastele valdkondlikele teadustöödele ja uuringutele. Esimeses alapeatükis annab autor ülevaate rohkem ideoloogiatest ning kuidas nad kujunevad. Seejärel kirjeldab autor ajaloo ja ühiskonnaõpetuse tundide mõjust õpilastele ning kuidas see nende ideoloogiad võib kujundada. Selle järgnevalt toob autor sisse, kuidas mõju võib tulla ka ainet õpetavalt õpetajalt.

1.1. Ideoloogiad ja nende kujunemine

Ideoloogiate kujunemise mõistmiseks on oluline defineerida poliitilised ideoloogiad mõistena. Scott G. Morgan ja Daniel C. Wisneski leiavad, et poliitiliste ideoloogiate teema on ajalooliselt pälvinud suurt teaduslikku huvi ning ideoloogia täpse määratluse üle vaieldakse siiani. Siiski nõustuvad peaaegu kõik käsitlused, et ideoloogia on raamistik, mis korraldab või „piirab” inimeste sotsiaalseid ja poliitilisi tõekspidamisi (Morgan & Wisneski 2017; 397). Teisisõnu saab ideoloogiat vaadelda kui teadmiste raamistikku, mida üksikisikud kasutavad poliitika ja ühiskonnaga seotud teabe analüüsimiseks ja korrastamiseks (Alexander 2014; 981). Lucian Gideon Conway III ja tema kaasautorid kirjutavad oma artiklis, kuidas poliitika mõjutab peaaegu kõiki eksistentsi aspekte, alates muutustest turuhindades kuni ebasoodsas olukorras olevate inimrühmade õigusteni. Nimelt on leitud väga tugev seos poliitilise ideoloogia ja psühholoogia fundamentaalsete aspektidega nagu heaolu, tähelepanu, inimeste vahelised suhted, kuritegevuses osalemine ja tarbijakäitumine (Conway, Chan & Woodard 2019; 2). Arvestades, et ideoloogiad kujundavad kõike sotsiaalset, on oluline mõista erinevate institutsionaalsete tegurite, näiteks kooli, rolli nende kujunemisel. Kool võib oluliselt mõjutada õpilaste maailmavaateid, väärtushinnanguid ja tõekspidamisi, mistõttu on ka ülioluline antud teemat uurida.

Kuid kui rääkida ideoloogiatest, on oluline mainida ka kolm kõige levinumat ideoloogiat tänapäeva ühiskonnas. Nendeks ideoloogiateks on liberalism, konservatism ja sotsialism. James Alexander kirjutab oma artiklis, kuidas just need kolm peamist ideoloogiat esindavad erinevaid vaateid ühiskonnas ning loovad raamistikku, mille põhimõtetele tuginedes saab poliitikat mõjutada ja hinnata. Autor jätkab, kuidas kõik klassikalised uurimused paigutavad esimesed kolm ideoloogiat alati peatükkides samasse järjekorda („Liberalism”, „Konservatism”, „Sotsialism”, millest kõige olulisemaks peetakse liberalismi), ülejäänud ideoloogiad aga varieeruvad järjekorras (Alexander 2014; 980-981).

Kolme peamist ideoloogialt lähemalt uurides on võimalik tuvastada, et neil kõigil on omapärased jooned. Liberalism on kodanluse ideoloogia, sotsialism proletariaadi ideoloogia ja konservatism aristokraatia ideoloogia (Huntington 1957; 454). David L. Rousseau ja Thomas C. Walker kirjutavad oma artiklis, kuidas liberalism justkui meenutab perekonna portreed põhimõtetest, mis on äratuntavad kindlate tunnuste järgi – näiteks isikuvabadus, poliitiline osalus, eraomand ja võrdsed võimalused. Liberalismi kõige eristavamaks jooneks võib pidada ideoloogiate pooldajate usku indiviidide suutlikesse edendada maailm jõukuse ja vabaduse suunas (Rousseau & Walker 2009; 21-22). Liberalismi vastandiks on konservatism. Antud ideoloogiat iseloomustab feodalism, staatus, iidsed režiimid ja aadelikkus ning vastandub täielikult kommertslikkuse, industrialismi ja individualismi põhimõtetega. Lisaks on võimalik ideoloogiad defineerida ka universaalsete väärtuste alusel, nagu õiglus, kord, tasakaal ja mõõdukus (Huntington 1957; 454-455). Viimaseks suureks ideoloogiaks on sotsialism. Antud termin on tähendanud paljusid erinevaid asju ajaloos. Seda on kasutatud kommunismi sünonüümina, helge visioonina tulevikust, kus pole ei rikkaid ega vaeseid, ei ekspluateerijaid ega ekspluateerituid. See on definitsiooni järgi enamiku, kui mitte kõigi majandusprobleemide lahendus. Kokkuvõtlikult sotsialistlikuks saab pidada ühiskonda, kus suurem osa kaupade ja teenuste tootmisvahenditest ei ole erakätes, vaid on mõnes mõttes sotsiaalses omandis ja juhitud. riiklike, sotsialiseeritud või ühistute poolt (Nove 1990; 227).

Vaatamata ideoloogiate selgete raamistike olemasolule, pole ideoloogilisi silte inimestele alati kõige lihtsam omistada. See, mis on ühes ühiskonnas konservatiivne või liberaalne ei pruugi olla sama mõnes muus. Paljude uurijate seas on ühedimensiooniline lähenemine kujunenud ideoloogia domineerivaks definitsiooniks. Selle lähenemisviisi kohaselt on ideoloogia üks mõõde, mille vastandpoolustel on liberalism ja konservatiivsus. Seda järjepidevust kirjeldatakse mõnikord ruumilise metafoori abil, kusjuures terminid “vasak” ja “parem” on vastavalt liberalismi ja konservatiivsuse sünonüümid (Morgan & Wisneski 2017; 397).

Ideoloogiatel on mitmeid erinevaid alguseid, mis tulenevad sotsiaalsete, majanduslike ja kultuuriliste tegurite keerulisest koosmõjust. Nende kujunemise mõistmine nõuab paljude erinevate arvamuste ja hüpoteeside uurimist. Näiteks Morgan ja Wisneski arutavad oma artiklis, kuidas oht mõjutab inimeste poliitilisi arvamusi ja poliitikud on püüdnud seda ära kasutada valijate valikute mõjutamiseks. Eelkõige on leitud seoseid, kuidas oht ja kõrgendatud tundlikkus ähvardavate ja negatiivsete tegurite suhtes on seotud konservatiivse poliitilise ideoloogia arenguga. Täpsemalt leiti, et konservatiivsuse meetmed olid korrelatsioonis ebakindluse suurenenum talumatusega, hirmu ja kaotuse ees ning surmaärevusega. Sellest tulenevalt on mõned teadlase

teoretiseerinud, et konservatiivsus on motiveeritud tunnetuse vorm, mille puhul ebakindluse ja ohu tõttu vaevatud isikud võtavad tõenäoliselt omaks pigem konservatiivse kui liberaalse ideoloogia (Morgan & Wisneski 2017; 396).

Sarnaselt ohule võivad ka lihtsad ja üldisemalt negatiivsed keskkonna tegurid mõjutada inimese ideoloogia kujunemist. Lucian Gideon Conway III ja tema kaasautorid kirjutavad, kuidas üha rohkem uuringuid näitab, et poliitiline ideoloogia on oma ümbruskonnaga lähemalt või kaugemalt seotud. Näiteks on tuvastatud seos ühiskonnas levivate nakkushaiguste suurema esinemissageduse ning kõrgema poliitilise konservatiivsuse vahel. Sarnastes töödes on uuritud teise ökoloogilise muutuja, karmi kliima mõju konservatiivsete ideoloogiliste veendumuste päritolule. Karm kliima on seotud suurenenud ideoloogilise konservatiivsusega. Kui kliima muutub äärmuslikumaks, kipuvad need nii riikide vahel kui ka riigisiselt tekitama autoritaarsemaid valitsusi, konservatiivsemaid ideoloogilisi seisukohti ning autokraatlikumaid ja hierarhilisemaid õiguslikke piiranguid. Kõikide nende uuringute põhjal on võimalik näha mustrit: Karmimad keskkonna tingimused suurendavad ühiskonnas soovi struktureeritumate ja hierarhilisemate poliitiliste süsteemide järele (Conway, Chan & Woodard 2019; 5).

Oht ja muud negatiivsed tegurid pole siiski ainukesed mõjutajad ideoloogiate kujunemisel. Jan-Emmanuel Neve kirjutab oma artiklis (2015; 56-57), kuidas poliitilise psühholoogia uuringud on näidanud isiksusomaduste olulist mõju poliitilisele ideoloogiale ja käitumisele. Viit isiksuse omadust või dimensiooni, mis ühiselt iseloomustavad inimese isiksust, on esindatud “suure viie” tunnuste mudeliga. Avatus uutele kogemustele, kohusetundlikkus, ekstraversus, meeldivus ja neurootilisus on viis peamist atribuuti. Paindlik mõtlemine ja vaimne keerukus, mis on seotud kujutlusvõime, uudishimu ja riskivalmidusega, on seotud avatusega. Kohusetundlikkust seostatakse vastutuse, vastutustunde, hoolsuse, korra ja organiseeritusega ning enesekontrolliga, mis on vajalik ego võimalikuks rahuldamiseks saavutuste nimel. Koostöösuhete edendamiseks on empaatia ja kompromissvalmidus seotud rahuldusega. Ekstraversust seostatakse lahkuse, energilise ja eneseagressiivse olemisega. Neurootilisuse tunnusteks peetakse emotsionaalset ebastabiilsust ja kalduvust end halvasti tunda. Selle uurimuse kõige veenvamaks ja korduvaks tulemuseks on see, et kõrge “avatuse” skooriga inimesed identifitseerivad end tõenäolisemalt liberaalsetena, samas kui kõrge “kohusetundlikkuse” skooriga inimesed on oma poliitilistes vaadetes suurema tõenäosusega konservatiivsed.

1.2. Ajaloo ja ühiskonnaõpetuse tundide mõju õpilaste ideoloogiate kujunemisel

Uskumused, hoiakud ja ideoloogiad moodustavad ühiskonna struktuuri, mõjutades suhtlust sotsiaalsetes võrgustikes, majandussüsteemides ja poliitilistes institutsioonides. Neid tegureid kujundavad erinevad allikad, sealhulgas perekonna seisukohad, kaaslaste mõju, meediasõnumid ja isiklikud kogemused. Uskumuste, hoiakute ja ideoloogia vastastikuse mõju mõistmine on ühiskonna dünaamika ja kultuurinormide aja jooksul muutumise mõistmiseks ülioluline (Cantoni jt 2017; 1). Seega mängib ka haridus kesket rolli nii individuaalse vaatenurga kui ka ühiskonna dünaamika kujundamisel. Ajalooliselt keskenduti hariduses sageli rohkem faktide meelde jätmisele ning tööde jaoks ette valmistamisele, kuid tänapäeval on pedagoogika liikunud üha rohkem selles suunas, kus rõhutatakse õpitu mõistmist ja kriitilise mõtlemise oskusi. See areng peegeldab pedagoogide ja teadlaste laiemat tõdemust, et mineviku mõistmine nõuab perspektiivide mõistmist, põhjus-tagajärg seoste tuvastamist ning kaasatud kodanikuoskuse edendamist (Tsyrlina-Spady & Lovorn 2015; 162).

Haridussüsteemide kujunemise mõistmine annab võimaluse leida, millised haridus- ja õpetusstrateegiad on ebaõnnestunud ning kuhu peaksime hariduse edendamiseks edasi liikuma. Paul Orłowski kirjeldab (2012; 59) ajaloolist nihet hariduses ja selle käsitluses ideoloogiliselt, jälgides üleminekut varakult konservatiivsetelt vaadetelt liberaalsete diskursuste omaksvõtmisele. Algselt oli koolihariduse eesmärk säilitada sünnipõhised sotsiaalsed hierarhiad, jälgides õpilaste ettemääratud teid, mis põhinesid sellistel teguritel nagu sugu ja sotsiaalne klass. Samas kui liberaalne ideoloogia muutus populaarsemaks pärast Teist maailmasõda, siis muutus haridus rohkem individuaalseks ning tunnistati, et igal õpilasel on erinev intelligentsuse tase, anded ja tööeetikat, mis määrasid nende edu elus.

Jätkates Orłowski ideedele toetudes (2012; 62), on selge, et kooliteadmised pole kaugeltki objektiivsed ega väärtusvabad; pigem on need keeruliselt seotud nende kujundajate huvide, kogemuste ja arusaamadega. Kooli õppekava, nagu rõhutas Orłowski, on nii teadlike kui ka teadvustamata ideoloogiliste valikute tulemus poliitilisel areenil, mida sageli vahendab riik. See rõhutab ametliku õppekava ametlike teadmiste olemuslikult poliitilist olemust, mis tavaliselt teenib nende sisu määravate võimulolijate huve. Orłowski analüüsis on esitatud ka tähelepanuväärne näide külma sõja ajast, kus ameeriklased kritiseerisid kommunistliku ideoloogia mõju nõukogude koolide õppekavale, kuid jäeti tähelepanuta Ameerika õppekava kujundanud poliitilise ideoloogia mõju.

1.2.1. Hariduse mõju poliitilisele aktiivsusele

Nagu sissejuhatuses mainitud, on valimisaktiivsus noorte seas viimaste valimiskordade põhjal passiivne ning seetõttu on vaja leida ka seoseid hariduse ja valimisaktiivsuse vahel. Selleks, et mõista valimisaktiivsust on oluline ka mõista poliitilist aktiivsust laiemalt. Poliitilise aktiivsuse edendamisel on olulised kultuurilised hoiakud, mis on tihedalt seotud sotsiaalmajandusliku staatuse ja haridusega. Inimesed osalevad tõenäolisemalt poliitikas, kui nad tunnevad end informeerituna, huvitatud ja tõhusana ning kui nad tunnevad, et saavad midagi muuta (Norris 2009; 630). Hariduse abil on võimalik vajalikud teadmised omandada, et poliitilist aktiivsust edendada. Cindy. D Kam ja Carl L. Palmer kirjutavad oma artiklis, kuidas suur osa teaduskirjandusest on ühel meelel selles osas, et haridusel on positiivne efekt poliitilisele osalusele. Haridus tekitab osalemise jaoks soodustavaid tegureid nagu kognitiivne võimekus, kodanikualased oskused ja kodanikuorienteeritus, mis omakorda väljenduvad poliitilises osaluses. Lisaks annab haridus veel poliitilise teabe, mis võimaldab inimestel poliitikast aru saada (Kam & Palmer 2008; 612-613).

Kam ja Palmer kirjutavad oma artiklis, et seos hariduse ja poliitilise aktiivsuse vahel võib tuleneda enne täiskasvanuks saamist välja kujunenud omadustest, nagu isiksus ja väärtused. Kognitiivsed oskused, mida mõjutavad geneetilised ja keskkonnategurid, võivad mõjutada akadeemilisi saavutusi ja huvi poliitika vastu. Edu keskkoolis motiveerib õpilasi jätkama õpinguid kõrghariduses, mis omakorda võib näidata valmisolekut tegeleda keeruliste poliitiliste küsimustega. Intelligentsus ja kognitiivsed oskused on võtmetegurid, mis mõjutavad poliitilist osalust. Lisaks kognitiivsetele teguritele võivad ka isiksuseomadused mängida olulist rolli nii haridussaavutustes kui ka poliitilises osaluses. Need mittekognitiivsed tunnused, mis tulenevad nii geneetikast kui ka sotsiaalsest õppimisest, võivad oluliselt mõjutada inimeste käitumist. Need, kellel on isikliku tõhususe, pädevuse ja enesekindluse tunne, sihivad tõenäolisemalt kõrgemaid hariduslikke eesmärke ja jätkavad haridust. Need samad isiksuseomadused, mis juhivad inimesi kõrghariduse poole, võivad motiveerida neid ka poliitilises tegevuses osalema (Kam & Palmer 2008; 615). Seega võivad need samad isiksuseomadused, mis arenevad välja noortel koolieas, nagu kohusetunne ja valmidus pingutada, et midagi saavutada, mõjutada nende poliitilist osalust ühiskonnas.

1.3. Ainet õpetava õpetaja mõju õpilaste ideoloogiate kujunemisele

Tundides õpetatav ainek pole ainuke asi, mis õpilasi ja nende ideoloogiad mõjutada võib, ka õpetajad mängivad oma rolli nende kujunemisel. On leitud, et õpikud üksi on tavaliselt ebapiisavad allikad teemade edasiandmiseks, sest need on sageli ühemõttelised selle suhtes, kuidas tutvustatakse ajaloolisi isikuid, sündmusi või kontseptsioone (Tsyrlina-Spady & Lovorn 2015; 162). Õpetajate roll on hädavajalik selleks, et õpilased mitte ainult mõistaks õpetavaid materjale, vaid ka suudaks neid analüüsida. Jacob Kola Aina kirjutab oma artiklis (2023; 84), et iga ühiskonna areng sõltub suuresti õpetajatest. Õpetajad peavad juhendama, harima ja suunama õpilasi eduka õpitee ja elu poole. Kvalifitseeritud pedagoogid on võimelised kasutama ja kombineerima erinevaid õpperessursse, strateegiaid ja tehnikaid, et soodustada õpilaste õppimist ja kaasamist. Täpsemalt saavad nad kohandada ja välja töötada ainulaadseid lahendusi, et rahuldada oma õpilaste erinevaid vajadusi.

Lisaks kirjutab Ronald W. Evans (1990; 125) oma artiklis õpetajate mõjust sellele, kuidas õpilaste ettekujutused ja mõistmine ajaloost tekib. Ta leiab, et õpetajatel on märkimisväärne võim mitte ainult õppekava, vaid ka õpilaste ideoloogiate ja tõekspidamiste kujundamisel. Õpetajate enda mõistmine ajaloost avaldab sügavat mõju kogu haridusmaastikule, nagu tõendavad õpilaste mõtisklused nende hariduskogemuste üle. Paljud õpilased on rõhutanud nende õpetajate olulist rolli ajaloosündmuste mõistmise kujundamisel ning mitmed on tunnistanud, kuidas nende õpetajad on aidanud kaasa nende mineviku mõistmisele. Kuigi õpilased omandasid sageli arusaama, et ajalugu võib olla probleemide lahendamise ja vigade vältimise vahend, kahetsesid nad, et nende arusaamade rakendamisel reaalses stsenaariumides puuduvad olulised õpetused. Seega valgustab Evansi uurimus õpetajate mitmekülgset mõju õpilaste ajaloolistele vaatenurkadele ja rõhutab, et haridusasutustel on hädavajalik seada esikohale pädevad pedagoogilised lähenemisviisid, mis võimaldavad õppijatel mõtestatult tegeleda mineviku keerukuse ja selle mõjuga olevikule ja tulevikule.

2. Metodoloogia

Järgnevas peatükis kirjeldab autor uurimistöö metoodikat ning toob välja erinevad tugevused ja puudujäägid kasutatavate meetodite juures.

2.1 Uurimisstrateegia ja valim

Antud töö metodoloogiline lähenemine on kvalitatiivne, et täpsemalt süveneda keerukale dünaamikale õpetaja-õpilase suhetes ja ideoloogiate kujunemisel ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse kontekstis. Uurimuse andmekogumismeetodiks olid intervjuud. Intervjuud viidi läbi erinevate riigigümnaasiumite õpetajate ja õpilastega. Gümnaasiumid valis autor sihipärase valimivõtu tehnika alusel erinevatest Eestimaa nurkadest, et muu hulgas analüüsida, kas erinevate piirkondade koolides on piirkonnapõhised erinevused õpetajate ja haridussüsteemi rolli tajumises. Andmeanalüüsi meetodiks valis autor kvalitatiivse induktiivse sisuanalüüsi, mis on asjakohaseks viisiks eeldefineerimata teemade süstematiseerimiseks. Valitud meetodid andsid autorile võimaluse koguda ning analüüsida seisukohti ja kogemusi otse nendelt inimestelt, kes uuritavas keskkonnas igapäevaselt õpivad või töötavad.

Riigigümnaasiumid valiti võrgustiku ja sarnasuste eesmärkidel. Kuna õpetajate kui hõivatud sihtgrupi ning ka lõpuklasside õpilaste värbamine võib osutuda väljakutseks igas uurimistöös, lähtuti riigigümnaasiumite eelistamisel sellest, et riigigümnaasiumite vaheline võrgustik muudab suhtlemise ning koolide poole pöördumise lihtsamaks, mistõttu suurenes tõenäosus piisavalt palju uurimissubjekte värvata. Samuti on autor ka ise riigigümnaasiumi vilistlane, seega olid juba eelnevalt olemas vajalikud kontaktid koolidega hõlpsamaks ühenduse võtmiseks. Lisaks sellele, et riigigümnaasiumid järgivad ühtset õppekava, on neil ka sarnased eesmärgid ja haridusalased põhimõtted. See tagab, et analüüs hõlmab mitmekesisist, kuid samas ühtset hariduslikku raamistikku, mis võimaldab täpsemalt uurida erinevuste ja sarnasuste mõju õppetööle ja õpilaste ideoloogiate kujunemisele erinevates Eesti piirkondades.

2.2. Andmete kogumine

Eeltööna uuris autor algselt riikliku ja gümnaasiumite poolt loodud õppe- ja ainekavasid. See oli oluliseks sisendiks intervjuukavade koostamisel.

Uurimistöö autor võttis ühendust kolmeteistkümne kooli ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse õpetajatega. Kutsele vastas 5 õpetajat, kellega viidi kokkulepitud aegadel läbi süvaintervjuud. Ülejäänud koolide õpetajad keeldusid uurimuses osalemast või ei vastanud kutsele üldse. Süvaintervjuud õpetajatega pakkusid intervjuueeritavale võimaluse oma mõtete, seisukohtade ja kogemuste väljendamiseks, mis võimaldas leida vastuse mitmele püstitatud uurimisküsimusele. Kõik intervjuud viis läbi autor Zoomi keskkonnas, mis oli uuritavate seisukohast kõige mugavam vahend täiendavalt ajalist ja rahalist ressursi kulutamata uuringus osaleda. Intervjuueeritavatele anti ka intervjuule eelnevalt võimaluse esitada küsimusi töö või intervjuukava kohta, et paremini mõista nende osaluse vajadust. Võimalikult täpse ja detailse analüüsi jaoks salvestati kõik intervjuud intervjuueeritavate nõusolekul.

Teisteks läbiviidavateks intervjuudeks olid süvaintervjuud õpilastega, kus ka neil oli võimalus jagada oma seisukohti, tundeid ja arvamusi antud teemadel. Täpselt nagu õpetajatega, võttis autor ühendust kolmeteistkümne erineva riigigümnaasiumiga, et saada kontakti lõpuklassis olevate õpilastega ehk täisealiste õpilastega, kes on gümnaasiumiõpingute läbimise lõpusirgel ning saavad seetõttu tagasisivaatavalt analüüsida õpingute käigus toimunut. Intervjuudel olid nõus osalema 5 õpilast. Õpilaste intervjuud viidi läbi Zoomi keskkonnas ning salvestati õpilaste nõusolekul.

Intervjuude jaoks lõi autor kaks erinevat kava (vt Lisa 1 & 2). Õpetajatele loodud kava keskendus rohkem nende õpetusstrateegiatele ning arvamustele õppekavast. Õpilaste kava keskendus nende arusaamale sellest, mis on ideoloogia, kust see tuleb ning kuidas nad sellega suhestuvad. Lisaks küsis autor õpilastelt, kuidas on haridussüsteemis olevad tegurid nende ideoloogiad mõjutanud. Ainuke ühine joon kahe kava juures olid küsimused õppekava kohta ning kuidas õpetajad ja õpilased seda tajuvad. Vastavalt vajadusele esitas ka autor lisaküsimusi, mis ei olnud intervjuu kavades, et täpsustada intervjuueeritava vastust.

Intervjuudel kogutud informatsiooniga kaasnes ka vastutus. Andmeid olid uurimuse läbi viimise jooksul turvaliselt hoiustatud Tartu Ülikooli OneDrive keskkonnas. Pärast intervjuude toimumist transkribeeriti need ning kustutati helisalvestised. Transkribeerimisel eemaldati andmed, mille alusel on võimalik vastaja isikut tuvastada (vastaja nimi, koolide nimi). Säilitati andmed, mille avaldamisega uuritavad olid nõus, nt kooli piirkond. Pärast lõputöö kaitsmist kustutab autor ka transkriptsioonid.

Lõputöös on uuritavate arvamuste illustreerimiseks esitatud väljavõtted transkriptsioonist, mida on vajadusel keeleliselt toimetatud.

2.3. Andmete analüüs

Töös kasutatud andmeanalüüsi meetodiks on kvalitatiivne sisuanalüüs, mis hõlmab intervjuude salvestuste ja märkmete süstemaatilist uurimist. Meetod võimaldas autoril välja tuua nii manifestseid kui ka latentselt tähenduslikud osad. Seeläbi oli võimalik mõtestada ja analüüsida ka kaudselt väljendatud mõtteid, mida on väljendatud näiteks metafooridena. Lisaks kõrvutas autor analüüsis intervjuud omavahel, et leida intervjuueeritavate seisukohtade ja kogemuste vahel sarnasusi. Selline lähenemine võimaldas teha järeldusi selle kohta, millised õpetusstrateegiad õpilasi kõige rohkem mõjutavad ning millised on seisukohad Eesti riikliku õppekava kohta.

3. Ajaloo- ja ühiskonnaõpetus riiklikus õppekavas

Järgnevas uurimistöö osas liigub autor riikliku õppekava lühiülevaate juurde. Peatükk kirjeldab õppeainete jooksul omandatud oskuseid, nende sisu ning mahtu.

Ajalugu ning ühiskonnaõpetus kuuluvad mõlemad riiklikku õppekava järgi sotsiaalainete hulka. Sotsiaalainete eesmärgiks on anda õpilastele oskus tulla toime iseendaga ning suutlikkus võtta ühiskonnaelust aktiivselt osa. Samuti rõhutatakse õpilaste oskust enda jaoks mõtestada ühiskondlikke suhteid ajaloolises kontekstist (Riigiteataja 2023; 1).

3.1. Ajalugu riiklikus õppekavas

Ajalooõpetus aitab õpilastel omandada ajaloolise mõtlemise, mis hõlmab endas oskust mõista ajaloolisi sündmuseid ning nende olulisust. Analüüsides minevikuühiskondade muutlikkust ja nende seoseid tänapäevaga peab oskama õpilane kultuuriruumis orienteeruda. Lisaks rõhutatakse ajalooõpetuses probleemikeskset lähenemist, erinevate perspektiividega arvestamist ja allika usaldusväärsuse tajumise olulisust. Antud oskused aitavad õpilastel arendada kriitilist mõtlemist, empaatiavõimet, koostööoskust ning eneseväljendust. Läbi erinevate meetodite, sealhulgas näiteks ekskursioonid ja õppekäigud, peab õpilasel järk-järgult kujunema põhjalik arusaam ajaloolistest sündmustest ja nende mõjust tänapäevale. (Riigiteataja 2023; 5).

Ajalooõpetuse kirjelduses käib ka läbi ideoloogia mõiste. Gümnaasiumi lõpuks peab õpilane mõistma inimeste eluviise, väärtushinnanguid ja ideoloogiaid ning seeläbi oskama mõista ka nende mõju ühiskonnale. Lisaks peab õpilane ka teadma ideoloogiate tekkelugusid ning oskama analüüsida inimeste valikuid nende ideoloogiate järgi (Riigiteataja 2023; 7).

Ajalooõpetuse kursuseid on gümnaasiumis kuus. Nende kursuste jooksul käsitletavateks teemadeks on üldajalugu, Eesti ajalugu 16. sajandist 19. sajandini ning lähiajalugu ehk Eesti ja maailma ajalugu 20. sajandil (Riigiteataja 2023; 1).

3.2. Ühiskonnaõpetus riiklikus õppekavas

Ühiskonnaõpetuse eesmärk on ette valmistada õpilasi mitmekultuuriliseks ühiskonnaks ning anda vajalikud oskused, et sellest aktiivselt osa võtta. Antud aines rõhutatakse olulisust osaleda aktiivse

kodanikuna ja kohaneda muutustega ühiskonnas. Lisaks õpetatakse õpilastele olulisust olla avatud suhtumisega uutesse ideedesse ja elukestvasse õppesse. Ühiskonnaõpetuse tundides õpetatavate teemade hulka kuuluvad nii siseriiklikud kui ka globaalsed ühiskonnaprobleemid, näiteks inimõigused, majanduse toimimine ja areng, rahvusvahelised suhted ja riigi jätkusuutlik areng. Õppeaine kasutab praktilisi õppemeetodeid, nagu arutelud, uurimisprojektid ja ekskursioonid, mille abil proovitakse äratada õpilastes huvi aine vastu, et tagada motiveeritus õppida (Riigiteataja 2023; 10-11).

Ühiskonnaõpetuse kirjelduses pole kordagi mainitud ideoloogia mõistet, kuid on mainitud maailmavaateid. Õpilane peab gümnaasiumi lõpuks mõistma inimeste õigust enda maailmavaadetele kuni need pole kuidagi inimsusevastased (Riigiteataja 2023; 12).

Ühiskonnaõpetuse kursuseid on gümnaasiumiastmes kaks. Antud kahe kursuse jooksul käsitletakse teemasid ühiskonna arengu, demokraatia, majanduse ja maailma poolitika kohta (Riigiteataja 2023; 1).

4. Õpetajate seisukohad ideoloogiate teemal

Järgnevas uurimistöö osas liigub autor kogutud andmete tutvustamise ja analüüsi juurde. Antud peatükk annab täpsema ülevaate õpetajatega läbi viidud intervjuudest ning sellest, mis on nende seisukohad seoses õpilaste ning nende ideoloogiate kujunemisega. Intervjuu läbi viimisel toetus autor eelnevalt loodud intervjuukavale (vt Lisa 1).

Intervjuu põhjal loodud analüüs on jagatud teemade põhjal, mis kerkisid kõige enam intervjuudes esile. Esimese teemana võtab autor ette õpetajate seisukohad õpilaste kohta. Teema jooksul selgub, mida õpetajad arvavad sellest, mille abil ning kuidas õpilased ideoloogiad mõistavad. Peatüki teiseks osaks on arutelu õpetajate õpetamisstrateegiate, rolli tunnetuse ja tundides toimuva üle. Analüüsi viimaseks osaks on arutelu Eesti riikliku õppekava üle ning kuidas õpetajad tunnetavad selle potentsiaalset mõju õpilastele.

4.1. Seisukohad õpilaste suhtes

Uurides intervjuueeritavate üldiseid seisukohti õpilaste ideoloogilistest arusaamadest ilmnesid mitmed erinevad arvamused. Mitu õpetajat kirjeldasid õpilaste arusaama ideoloogiatest kui midagi, mis on jääb õpilaste jaoks arusaamatuks ka lõpetades. Intervjuueeritavate meelest puudub selge pilt sellest, kes on Eestis parempoolne ja vasakpoolne ning seetõttu peavad seda kõige nõrgemaks teemaks õpilaste teadmiste seas. Üks õpetaja tõi välja ka probleemi potentsiaalse juure. Ta kirjeldas, kuidas õpilastele tekivad liiga pikad vahed sisse ühiskonnaõpetuse kursustele aastate jooksul.

“Tegelikult alustatakse kuuendas klassis, aga üheksandasse klassi jõudes ma arvan, et eriti midagi meeles ei ole ja kui ma kaheteistkümnendas uuesti alustan selle teemaga, ega siis ka üksikud, kes on nagu rohkem poliitikahuvilised saavad sellest aru.” (õpetaja 4)

Pikad pausid kursuste vahel tekitavad olukorra, milles õpilased unustavad varasemalt õpitu ning seetõttu peavad uue kursuse alguses uuesti nullist teadmiste omandamist alustama, mõistmaks ühiskonna ülesehitust ning sellega seonduvaid termineid. Tihedamalt toimuvate ühiskonnaõpetuse kursuste abil oleks õpilastel võimalik teemadega paremini kursis püsida ning uusi asju juure õppida vanade asjade uuesti õppimise asemel. Teine viis probleemile läheneda oleks poliitiliste teemade

suurem integreerimine muudesse ainetesse. Näiteks kui lisada ajaloo tundidesse rohkem arutelusid poliitilistest motiividest sündmuste taga, oleks õpilastel kergem ühiskonnaõpetuse tunnis õpitud termineid meelde jätta ning aruteludes rakendada.

Intervjuus esines ka teist tüüpi arvamus: õpilased mõtestavad endale ideoloogiaid läbi ajalooliste sündmuste. Seda arvamust kandvad õpetajad selgitasid, kuidas riikide õppimine erinevates ajaperioodides õpetab õpilastele ka teemaga seonduvaid ideoloogiaid, mistõttu pole sellele vaja eraldiseisvalt tähelepanu pöörata. Siiski leiti, et õpilastel on palju lihtsam mõista ideoloogiaid läbi äärmuslike näidete nagu näiteks natsionaalsotsialistlik Saksamaa või kommunistlik Nõukogude liit. Samas võib see selgitada, miks õpetajate arust ideoloogiatega teema õpilastele keeruline on - äärmuslikke näiteid on keerulisem tuua tänapäeva või samastada seda praeguste valitsemisvormide ning neid kujundavate maailmavaadetega. Seda võimendab asjaolu, et tänapäeva poliitika läbi on ideoloogiad keerulisem õpetada, kuna Eesti erakondi on keeruline rühmitada kindla maailmavaate alla, mis omakorda muudab arutelu õpilaste jaoks segasemaks.

4.2. Seisukohad ideoloogiatega õpetamise suhtes

Järgnevateks teemaks õpetajate intervjuudes võttis autor ette õpetajate endi rolli õpilaste ideoloogiatega kujunemisel. Enamus intervjuueeritavtest tunnetasid, et nende rollil on suur kaal, kuna ideoloogia on miski, mis võib väga sügavalt mõjutada areneva inimese isiksust. Õpetajad arutlesid selle üle, kuidas ideoloogiatega mõistmine annab õpilastele võimaluse ennast siin maailmas määratleda ning seetõttu tunnevad nad ka suurt vastutust, et õpilased neid mõistaksid. Vaid üks õpetaja määratles ennast rohkem kui toetaja mitte vastutaja, kuna leidis, et õpilased peavad ise omadele järeldustele tulema ning teemast huvi tundma.

Antud küsimusega väljendus ka õpetajate soov püsida võimalikult neutraalsena ideoloogiatega õpetamisel. Nii tõi näiteks üks õpetaja välja, kuidas ta proovib alati enda seisukohti tahaplaanile jätta ning rõhutab oma õpilastele vajadust enda otsuseid teha ning mitte lasta teistel oma seisukohti mõjutada. Selleks, et neutraalsust hoida, räägib üks õpetaja ka õpilastele kõikidest ideoloogiatega külgedest.

“Roll on väga suur. Teadvustan seda, proovin väga olla neutraalne selles osas, et ma õpetan kõiki ideoloogiaid, toon välja head ja vead.” (õpetaja 4)

Õpetajate sõnul on neutraalse õpetamisviisi abil õpilastel kergem ise otsuseid teha ning oma arvamusi kujundada. Samas rõhutati, et kuigi soovitakse, et õpilased teeksid oma otsused iseseisvalt, on oluline neid ka julgustada küsima, miks nad tunnevad või arvavad nii, nagu nad arvavad. Õpetaja⁴ leiab, et ausus ja läbipaistvus on väga olulised ideoloogiate õpetamise juures. Kui õpilased esitavad küsimuse ideoloogia või muu poliitilise teema kohta, proovib õpetaja⁴ alati võimalikult ausaks jääda, et tekitada avatud õhkkond, kus õpilastel on vabadus huvi tekitavaid teemasid käsitleda ilma ebamugavuseta.

Õpetajate arvates on oluline kajastada päevakajalisi probleeme ning nende üle arutelu pidada, et õpilased oskaksid enda arvamusi antud teemadel väljendada. Päeva kajaliste teemade näidetena toodi välja muu hulgas maksuteemad ja inimõigused. Aruteludes õpetamisstrateegiate, päevakajaliste teemade käsitlemise ja õpetajatele endile oluliste teemade üle ilmnis, et peaaegu kõikide õpetajate strateegia on õpilasi päevakajaliste teemade üle arutlema panna. Päevakajalisi teemasid tuuakse sisse peamiselt läbi uudiste. Näiteks kirjeldas üks õpetaja, kuidas vaatavad õpilastega väga tihti Aktuaalset kaamerat ning hiljem arutlevad vaadatu üle.

Mõned õpetajad kirjeldasid praktiliste kogemuste olulisust ideoloogiate õpetamisel. Nii on üks õpetaja võtnud eesmärgiks kajastada tänapäeva poliitikaküsimusi ka õppekohtumistel, pannes õpilased rolli, kus peavad lisaks mõistete pähe õppimisele ka neid praktikas kasutama. Üks õpetaja tõi ka välja, et tema meelest on oluline rääkida propagandast ning kuidas selle võtteid siiani tänapäeva poliitikas kasutatakse. Üks viis, kuidas ta õpilastele propaganda nippe tutvustab, on õpilasi endid neid kasutama panna.

“Mis on minu meelest ka väga hästi läinud, et kui sa peadki, et pane nüüd ennast 1930. a kommunistliku Venemaa propaganda meistri kingadesse ja proovi mõelda ja mõtestada, et kuidas seda niimoodi teha ja kuidas seda teha niimoodi, et inimeste esimene reaktsioon ei ole see, et sa nii-öelda pöördud propaganda tegija vastu, vaid sa pöördudki selles suunas, kuhu propaganda üritab sind suunata. Sellepärast, et me peame aru saama nendest manipulatsiooni võtetest, mida meiega kasutatakse.” (õpetaja 3)

Ta jätkas, et vahet pole kelle poolt õpilased hääletavad või mis maailmavaadet toetavad, seni kaua kuni nad lähtuvad reaalsusest, mitte sellest kuidas keegi informatsiooni neile serveerib.

Uurides õpetajatelt nende maailmavaadete ning õpetamisvalikute kohta, toodi üheselt välja, et on oluline käsitleda kolme peamist ideoloogiat, milleks on liberalism, konservatism ja sotsialism. Üks õpetaja pidas oluliseks rääkida ka äärmusideoloogiatest nagu fašism, kommunism ja natsionaalsotsialism, kuid tõdes, etüid ideoloogiad (nagu anarhism) ei käsitleta. Samas väljendasid osad õpetajad ka seda, et ühiskonnaõpetuses äärmusideoloogiaid nad eriti ei käsitle, sest nendest tuleb ajalootundides piisavalt juttu.

Teemablokk õpetamisest lõppes küsimustega, mille käigus pidid õpetajad reflekteerima oma tunnetust õpilaste seas valitsevatest ideoloogiatest ja teadmistest. Üldjoontes nõustuti, et õpilaste seas ideoloogiad eriti välja ei paista. Ainukesed õpilased, kes jäävad oma poliitiliste seisukohtadega rohkem silma, on Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna (EKRE) pooldajad. Samuti nõustuti, et õpilaste ideoloogiad ei ole eriti intervjueeritud õpetajate õpetamisstiili mõjutanud. Siiski on õpetajad täheldanud vastuseisu õpilaste poolt osade teemade käsitlemise viiside juures.

“Ma olen enda kallal kõvasti tööd teinud, et olla neutraalne. Sellepärast et ee mul oli just möödunud õppeaastal paar õige ägedat EKRE last. Ja noh meie vaated küll kohe mitte üheski punktis ei kattunud ja siis nad nagu tegid mulle etteheiteid, et kust ma võtan selle õiguse, et ma suhtun negatiivselt teatud maailmavaatesse? Mõtlesin, ma ei võtagi seda õigust ja noh, siis ma palusin vabandust.” (õpetaja 2)

Mõnel juhul pole ka selge, kas õpilased reageerivad õpetaja või õpetatava sisu ideoloogilistele vaatepunktidele või soovivad lihtsalt õpetajat proovile panna.

“Mõned tahavad loomulikult nagu minuga vaidlema hakata, aga siis ma näen, ütlen, et ma näen teid läbi, et ma ei allu praegu provokatsioonidele ja et sul võib jääda oma arvamus ja nad tahavad, et ma närvi läheksin, aga ma ei lähe.” (õpetaja 4)

Õpilaste omavahelistest aruteludes hoiavad õpetajad pigem eemale ning õpilastel lastakse omavahel järeldustele tulla. Kõik õpetajad rõhutasid, et viisakus on väga oluline selliste arutelude juures, seega ei sekkuta seni, kuni asi ei muutu isiklikuks või liiga äärmuslikuks. Kõik intervjueeritavad mainisid, et on olnud ka tuliseid arutelusid, kuid need pole eskaleerunud ning püsitakse pigem viisakana.

Õpetajate õpetamiskogemustest lähtudes paluti neil ka hinnata, kuidas on õpilaste ideoloogiate alased seisukohad aja jooksul muutunud. Mõned õpetajad nõustusid, et ideoloogiad käivad kaasas päevakajaliste teemadega. Õpilased arutlevad ning pooldavad seisukohti, millest meedias kõige enam juttu on. Üks õpetaja tundis, kuidas ideoloogilised seisukohad on pigem eemale liikunud konservatiivsematest vaadetest ning viimasel ajal pooldatakse rohkem liberaalseid vaateid. Samuti tuntakse poliitilistest teemadest rohkem huvi kui kunagi varem – intervjueeritav seostas selle seisukoha vahetust koroonapandeemia perioodi mõjudega. Samas tajus aga üks õpetaja, et nende koolis on õpilaste seisukohad pigem konservatiivsed. Siiski polnud see ainuke kool, kus õpetaja leidis, et õpilastel on konservatiivsemad vaated. Üks õpetaja tõi ka välja, et on varem märganud klassis õpilasi, kes pooldavad ja väljendavad toetust EKRE suhtes. Mõlemad konservatiivsemate vaadetega koolid asusid Edela-Eestis samal ajal kui liberaalsemate vaadetega noored asusid Kesk-Eestis.

4.3. Seisukohad õppekava suhtes

Intervjuu viimaseks teemablokiks oli õppekava ja õppematerjalide mõju õpilaste ideoloogiatele. Ideoloogia-alaste teadmiste süvendamiseks kasutati koolides kõige enam debatte ja külalisloenguid. Nii on mõned õpetajad näiteks kutsunud mitmeid poliitikuid enda koolidesse loenguid pidama ning korraldanud valimisperioodidel isegi valimisdebatte erakondade poliitikute vahel. Samas leidis üks õpetaja, et haridussüsteem ja kooli roll on pigem väike: noored, kes soovivad poliitikaga tegeleda leiavad ise noorte organisatsioonid, mis annavad neile selle võimaluse nendega tegelda. Samas arvati ka vastupidiselt, et koolil on väga suur roll õpilaste seisukohtade kujundamisel. Üks õpetaja oli seisukohal, et kui kool ei suuna õpilasi, siis on neid väga kerge mõjutada. Nende koolis kasutatakse ütlust, et “kui sina ei tegele poliitikaga, siis poliitika tegeleb sinuga”.

Õppekava juurde liikudes sai selgeks, et õpetajate meelest ideoloogiate teemat on pigem vähesel määral kajastatud ning kui on siis pigem neutraalses võtmes. Ühiskonnaõpetus tundides ja materjalides käsitletakse peamiselt ainult kolme põhilist ideoloogiat, mis on nende kujunemislood ning mis on nende peamised seisukohad. Ajaloo tundides tuuakse sisse ka äärmusideoloogiad ja külma sõja ajal toimunud sõda kommunismi ja kapitalismi vahel. Autor küsis ka õpetajatelt eraldi “Kas tunnete, et õppekavad tunnustavad mõnda maailmavaadet rohkem kui teist?” et täpsustada

õppekava neutraalsust. Enamus õpetajad jäid enda arvamuse juurde, et õppekava ise on väga neutraalne, pigem võivad osad materjalid vahel kindlaid ideoloogiaid esile kergitada. Üks ideoloogia, mida materjalid esile kergitavad on liberaaldemokraatia ning selle põhimõtted.

“Õppekava on väga neutraalne. Pigem on see, et võib olla mingid materjalid mingites küsimustes. Ütleme et kui me räägime tänapäevasest demokraatiast, siis me räägimegi ju põhimõtteliselt liberaalse demokraatia demokraatiast ehk siis ka vähemuste õiguste tagamisest.” (õpetaja 3)

Siiski oli üks õpetaja arvamusel, et õppekava on veidi kallutatud kindlate teemade suunas. Ta tõi välja, kuidas ajaloo teemad ja materjalid ülistavad liigselt Ameerika Ühendriike ning liberaalset maailmavaadet. Ta jätkas, kuidas õpikute autoritelt võiks eeldada suuremat neutraalsust erinevate riikide käsitleluses. Tema meelest otsitakse igat võimalust näiteks Nõukogude Liitu ning nende poolt tehtud saavutusi maha teha. Näiteks toodi kosmosevõidu jaoks ning kuidas vaatamata sellele, et Nõukogude Liit tegi esimesed edusammud, tehakse nende saavutusi maha ning kiidetakse ainult Ameerika Ühendriike. Leiti, et õpikud peaksid käsitlema rohkem kui lihtsalt suurriike, näiteks ka Aafrika ja Aasia riikide areng on väga huvitav olnud. Peamisteks õppematerjalideks on õpetajatel oma loodud esitlused, töölehed või meediakanalid. Meediakanalitest on populaarsed näiteks Rahvusringhääling, kust vaadatakse Aktuaalset kaamerat ning muid uudisprogramme. Lisaks veel Rahvusringhäälingule kasutatakse ka erinevaid ajakirjanduskanaleid nagu Postimees ja Delfi. Õpetajad jagasid arvamust, et ühiskonnaõpetuse õpikul pole eriti kohta ideoloogiate ja päevakajaliste teemade õpetamisel.

“Õpikud ei ole nagu ennast kaasajastanud, et näiteks praegune on aasta 2024, aga käsitletakse 2019. aasta valmistulemusi. Nii et ma ütleksin, et nad sörgivad nagu saabas.” (õpetaja 1)

Õpetajate intervjuu lõppes aruteluga selle üle, mis tegurid võivad veel haridussüsteemis õpilaste ideoloogiaid mõjutada peale ajaloo ja ühiskonnaõpetuse tundide. Küsimusega tuli välja veel kaks peamist tegurit. Esimeseks on igasugused üritused, mis on kooli poolt korraldatud. Nendeks üritusteks võivad siis olla külalisloengud, debatid koos poliitikutega või teemapäevad, kus keskendutakse mingile poliitilisele teemale. Leiti, et õpilased saavad poliitilistest teemadest palju paremini aru, kui teema tutvustajaks on poliitik. Teiseks teguriks on ümbritsevad inimesed koolis. Ümbritsevate inimeste all mõeldi peamiselt klassikaaslast ja sõpru, kuid üks õpetaja rääkis ka eeskujudest: noortest, kes on õpilastega samas vanuses ning tegelevad juba poliitikaga.

4.4. Järeldused õpetajate seisukohtade põhjal

Üldjoontes kajastatakse ideoloogiate teemat rohkem ühiskonnaõpetuse tunnis, kus tuleb juttu peamisest kolmest ideoloogiast ning ajalootundides tuleb juttu enamasti vaid äärmusideoloogiatest ajalooliste sündmuste raames. Seega saab öelda, et õppeained on ideoloogiate teemakäsitluse poolest mõnes mõttes põimunud - ühe sisendit kasutatakse teises. Õpetajad väljendasid, kuidas õpilastel on raskusi ideoloogiate mõistmisega ning selle põhjuseks on ühiskonnaõpetuse piiratud õppemaht. Eesti riiklikku õppekava järgi on ühiskonnaõpetus ainuke sotsiaalne, mis ei esine igas kooliastmes. Esimest korda hakkavad lapsed õppima ühiskonnaga seonduvaid teemasid alles teises kooliastmes ning sellele järgneb ka väike kogus kolmandas astmes ja gümnaasiumis (Riigiteataja 2011). Uue kursuse alguseks on eelmisest kursusest aastaid möödas ning õpetajad peavad tegelema uute teadmiste õpetamise asemel juba omandatud teadmiste meelde tuletamisega. Seega võib ebapiisav ühiskonnaõpetuse õppemaht olla põhjuseks, miks ideoloogiate temaatika on õpilaste jaoks keeruline ning kaudselt võib see avalduda hiljem ka poliitilises passiivsuses. Ühiskonnaõpetuse õppemahu suurendamine ja/või ideoloogiate teemade lõimimine teistesse ainetesse võiks õpilaste teadmisi parendada.

Õpetajate sõnul mõistavad õpilased kõige paremini päevakajalisi teemasid. Õpetajate intervjuudest tuli välja vajadus õpilastega arutleda poliitiliste teemade üle, et need kinnistuksid. Kõige mõjusamaks peeti arutelu ja muud interaktiivsed ülesanded, nagu plakati loomine ning debatid, mis lisaks teadmiste andmisele peaksid toetama ka õpilaste analüüsioskuse aredamist. Õpetajad tunnevad, et nende roll pole aruteludesse eriti sekkuda, vaid pigem proovivad õpilastel lasta ise oma järeldusteni jõuda. Pigem hoiavad õpetajad õpilaste vahelisi arutelusid lihtsalt sõbralikuna, et kõik saaksid oma arvamusi mugavalt väljendada. Samal ajal tajuvad õpetajad suurt vastutust ideoloogiate õpetamisel.

Kõige väiksemat rolli ideoloogiatele mängib õppekava ja –materjalide sisu. Õpetajate seisukohad ühtisid selle koha pealt, et õpikut on ühiskonnaõpetuse tunnis väga keeruline kasutada, sest enamus informatsioonist aegub paari aasta jooksul peale õpiku välja andmist. Seetõttu kasutavad kõik õpetajad pigem ise koostatud materjale ja uudisekanaleid. Õppekava on õpetajate sõnul pigem neutraalne. Teemasid käsitletakse akadeemilisest vaatenurgast, kus tutvustatakse ainult lähemalt definitsioone ning kujunemislugusid.

5. Õpilased ja ideoloogiad

Järgnevas uurimistöö peatükis jätkab autor kogutud andmete tutvustamist ja analüüsi. Antud analüüsi osa annab täpsema ülevaate õpilastega läbi viidud intervjuudest ning sellest, mis on nende arusaamad ideoloogiatest, ideoloogiate rollist ühiskonnas ja nende elus. Intervjuu läbi viimisel toetus autor eelnevalt loodud intervjuukavale (vt Lisa 2).

Intervjuu põhjal loodud analüüs on jagatud teemade kaupa. Esimese asjana võtab autor ette õpilaste arusaamad ideoloogiatest ning sellest, mis on nende roll ühiskonnas. Sellele järgnevad õpilaste seisukohad ideoloogiate õpetamisest ja õpetajate panusest nende õpetamisel. Peatüki viimaseks osaks on õpilaste arvamused Eesti riiklikust õppekavast, õppematerjalidest ning nende neutraalsusest.

5.1. Õpilaste seisukohad ideoloogiate teemal

Intervjuude käigus paluti õpilastel selgitada, mida tähendab ideoloogia nende jaoks. Küsimuse mõte oli mõista lõpetajate üldteadmisi uuritavast teemast. Mõistet suutsid defineerida kolm õpilast viiest. Ülejäänud kaks õpilast rääkisid, kuidas nende meelest pole kordagi ideoloogiate teemat koolis isegi käsitletud. See võib viidata ka asjaolule, et need õpilased ei ole loonud seost ideoloogiate mõiste ning teemade vahel, mille kaudu ideoloogiaid käsitletakse (nt Nõukogude Liidu või natsionaalsotsialistliku Saksamaa ajalugu). Ideoloogiat kirjeldati kui igale inimesele kuuluvat maailmavaadet, mille järgi nad oma elu navigeerivad. Samuti kirjeldati seda kui midagi, mille järgi juhitudakse ning eesmärke seatakse.

Sarnaselt õpetajate arvamustele seostasid osad õpilased ideoloogiad ajalooliste sündmustega. Üks õpilastest kirjeldas, kuidas tema jaoks seonduvad ideoloogiad kohe äärmuslike vaadetega, mida ajaloo tundides kajastatud on. Täpsustusena tõi ta välja natsionaalsotsialistliku Saksamaa ja kommunistliku Nõukogude Liidu. Teine õpilane seostas sõna “ideoloogia” üldiselt poliitikaga ja arvamustega.

“Üleüldse noh, poliitik, poliitikud, poliitika. Erinevad erakonnad ja nende vaated ja selline asi, ja siis koolis teiste õpilaste arvamused ja no samuti ka õpetajate oma.”
(õpilane 2)

Samuti seostus ideoloogia mõistega sellised märksõnad nagu majanduspoliitika ja sotsiaalpoliitika. Kokkuvõtlikult peeti seda millekski, mille järgi valitsus poliitikasse sekkub ja erinevaid valdkondi suunab. Õpilased, kes ei osanud ideoloogia mõistet defineerida, tõid siiski esile mõned märksõnad, mis nende arvates ideoloogiatega haakuvad, näiteks ”kinnisideed” või ”põhideed”.

Ideoloogiate ühiskondliku rolli mõtestamisel leidis enamik vastanud õpilastest, et ideoloogiate roll peitub poliitikate suunamises. Täpsemalt kirjeldati ideoloogiat kui midagi, mille järgi erakonnad oma identiteeti määravad ning seeläbi ka ühiskonna väärtuseid muudavad. Samuti toodi välja, kuidas ideoloogiad on miski, mis aitab ühiskonnas luua eesmärgi, mille poole liikuda pidevalt. Üks õpilane pidas ideoloogiat ka väljendusvahendiks. Ta kirjeldas ideoloogia rolli viisina eristada inimesi üksteistest ning juhisenä, kuidas nendega suhelda.

Mõtestamiseks õpilaste enda väärtusi, uuriti, mis on vastajate jaoks ühiskonnas oluline. Muu hulgas nimetati välja riigi julgeolekut, tervishoiu kättesaadavust ja haridust ning võrdsust. Seda seostati päevakajaliste teemadega, sh leiti, et maailmas toimuvate konfliktidega on turvatunde ja tervise väärtustamine palju olulisemaks muutunud .

“Lihtsalt, et inimesi koheldakse võrdselt nagu ükskõik millele vaatamata, näiteks ongi sugu, rassiline, kõik. Kõik see, et kõiki lihtsalt nagu koheldakse nagu võrdselt.”
(õpilane 4)

Samuti paluti õpilastel mõtestada, kuidas nende ideoloogilised vaated kujunenud on. Antud küsimuses olid kõigil õpilastel erinevad vastused. Üldjoontes saab siiski eristada mõnda mõjurit. Näiteks kirjeldasid mõned õpilased ideoloogiaid kujundavana peamiselt keskkonda ja kultuuriruumi mõjusid, sh milline on inimesi ümbritsev (kultuuri)keskkond ja kuidas inimesed selles käituvad. Samuti toodi välja lähikondlaste roll, näiteks pere ja kodune kasvatus ning sõprade arvamused. Lisaks sellele mainiti väliseid tegureid, näiteks sotsiaalmeedia, aga ka haridussüsteem.

Viimase puhul leiti, et pidev õppimine, arenemine ja erinevate inimestega suhtlemine voolivad ka maailmavaateid.

5.2. Õpilaste seisukohad ideoloogiatest haridussüsteemis

Peale üldteadmiste ja üldisemate seisukohtade uurimist liikus autor edasi haridussüsteemiga seonduvate küsimuste juurde. Kõik õpilased tõid välja äärmusideoloogiade käsitlemise ajaloo kontekstis. Ühiskonnaõpetuse kontekstis leiti, et ideoloogiade teema käsitlemine on olnud puudulik. Näitena kirjeldas üks õpilane, kuidas neil oli koolis mõlema ühiskonna kursuse peale vaid üks tund, milles ideoloogiad käsitleti ning ka see oli väga pinnapealne. Õpilased leidsid, et teema käsitlemise põhjalikkust tuleks suurendada.

“Ma arvan, et nagu loomulikult ajaloo tunnis on hästi oluline õppida neid ideoloogiaid ja värke. Aga ma arvan, et pigem oleks lihtsalt vaja ka nagu ühiskonna tunnis, näiteks rohkem põhjalikumalt õppida neid teemasid, nagu ka lihtsalt üldse selle kohta, et kuidas tänapäeval maailmas on need ideoloogiad... Ma ütleksin, et tavaliselt ma teangi nagu mingi noh, ongi mingi Venemaa, Saksamaa, nendest teemadest, kui sellest, et mis tänapäeval toimub. Palju olulisem oleks nagu rääkida aga uuematest teemadest, mitte ainult siis vanematest.” (õpilane 4)

Õpilased leidsid, et rohkem tuleks keskenduda ja rääkida peamisest kolmest ideoloogiast, milleks on liberalism, konservatism ja sotsialism. Samas leiti ka, et ideoloogiade asemel võiks enam rääkida näiteks tolerantsusest, kuna ideoloogia ja poliitiliste teemade õppimine peaks olema inimese enda, mitte kooli vastutus.

Uurides selle kohta, millisena tajuvad õpilased õpetajate rolli maailmavaadete kujundamisel, leidsid õpilased, et õpetajatel on suur võim selle üle, kuidas õpilased õpetatavatesse teemadesse suhtuvad. Üks õpilane tõi näite, kuidas üks viis õpilaste mõjutamiseks oleks õpetada teemadest, mida õpetaja ainult endale oluliseks peab ning teised teemad unarusse jätta. Sarnaseid näiteid tõid ka kõik teised õpilased. Siiski selleks, et teada saada, kas intervjuueeritavaid õpilasi on kuidagi mõjutatud, küsis autor paar täpsustavat küsimust. Küsimuste tulemusena leidis autor, et õpilasi on proovitud mõjutada. Kaks õpilast väljendasid, kuidas nende õpetaja on poliitilisi teemasid käsitledes kiitnud väga ühte erakonda ning poliitikut, samal ajal maha tehes teist. Lisaks sellele

väljendasid mõlemad õpilased, kuidas on tundnud varasemalt pinget pooldada samu erakondi ja ideoloogiad, mida pooldavad neid ümbritsevad inimesed.

“ Eriti on see olnud ühiskonnaõpetuses kui asi kisub noh, poliitiliste teemade juurde, siis on pigem õpetajad need, kes noh... õpetaja, kes vahepeal vihjab oma nagu loengus või nii, et no see ja need võimalused on ka olemas, aga no tegelikult see on õige.”
(õpilane 2)

Vaid üks õpilane mainis, et pole tundnud, et koolisüsteemis eelistatakse kindlat maailmavaadet.

Teemabloki lõpetuseks palus autor tuua õpilastel näiteid sellest, kuidas tundides on arutletud poliitiliste teemade üle. Üldiselt toodi välja kõik viimase aja päevakajalised teemad, mis on meediast läbi käinud. Toodi näited sellest, kuidas räägiti automaksust ning kuidas arutleti selle üle, kas õpetajate streik oli õigustatud. Käsitletud olid ka sõja ning inimõigustega seonduvad teemad.

5.3. Õpilaste seisukohad ideoloogiate kohta õppekavas

Õpilaste üldine tajumine ideoloogiate teemade käsitlemisest koolis viitab sellele, et teemat käsitleti kas väga pealiskaudselt või üldse mitte. Paludes mõelda teemadele, mida ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse tundides käsitletakse, toodi välja, kuidas ühiskonnaõpetuse materjalides on väga selgelt väljendatud demokraatlike väärtuste olulisust tänapäeva ühiskonnas. Lisaks demokraatialle on nende meelest rohkem juttu liberalismist, seda võrdluses teise kahe põhiideoloogiaga. Õpilased tõid välja, et ühiskonnaõpetuse tundides pole õpik peamiseks õppematerjaliks, pigem kasutatakse õpetajate enda poolt loodud materjale või meediakanaleid. Olukorras, milles õpetajad loovad peamise osa õppematerjalidest, võib seega eeldada, et ka õpetajaid kannustavad enam samad väärtused, mida täheldasid õpilased - demokraatia ja liberalism. Õpiku vähene kasutamine ühiskonnaõpetuse tunnis tähendab ühtlasi, et õpetajate roll teemavalikute ja teemade käsitlemise juures on selle võrra suurem.

Õpilaste meelest kõige suuremaks mõjutajaks on igasugused külalisesinejad ja loengud, kes antud teemadest arutlevad. Siiski see polnud ainuke tegur, millest juttu tuli. Kaks õpilast lisasid veel, et

kooli enda väärtused mõjutavad ka õpilaste ideoloogiad . Viimase tegurina toodi välja kooli atmosfäär ning kaasõpilased.

5.4. Järeldused õpilaste seisukohtade põhjal

Õpilaste teadmised ja seisukohad ideoloogiast erinevad üksteistest väga suurel määral. Intervjueeritavate seas oli õpilasi, kes suutsid kõigile küsimustele vastata igasuguste probleemidega ning oli õpilasi, kes väljendasid, et kuulevad uuritava teema kohta esimest korda. Kuna õpilased, kellel olid kõige suuremad raskused teema üle arutada, mainisid koolis teema käsitlemise puudumist, saab autor luua seose ideoloogiate mõistmise ning ideoloogiate käsitlemise vahel haridussüsteemis.

Riiklikus õppekavas on loodud nimekiri pädevustest, mida õpilased peaksid gümnaasiumi lõpuks omandama. Üks nendest pädevustest on sotsiaalne ja kodanikupädevus. Antud pädevus kirjeldab suutlikkust ennast teostada. Lisaks on oluline, et õpilased suudaksid ühiskonnas toimida aktiivsete ja vastutustundlike kodanikena, kes suudavad aidata kaasa ühiskonna arengule ja demokraatia hoidmisele. Õpilastele on oluline mitte ainult teada, vaid ka austada erinevaid ühiskondlikke väärtusi kaasaarvatud erinevate keskkondade reegleid. Pädevuse viimases osas on kirjas, kuidas on oluline õpilasel mõista globaalprobleeme ning võtta ka osa nende lahendamisel. Õpilased peavad olema võimelised arutama mitmete poliitiliste teemade üle Eesti, Euroopa ja kogu maailma kontekstis (Riigiteataja 2011).

Üks peamisi viise antud pädevuse omandamiseks on ühiskonnaõpetus kursuse materjalide ja seeläbi ka ühiskonna mõistmine. Madala kursuse arvu ja puuduliku teemakäsitlemise tõttu on osutunud pädevuse omandamine oodatust keerulisemaks osade õpilaste jaoks. Õpilastel on raskusi selgitada, mis on ideoloogia ning mis on nende roll ühiskonnas, kuid vastavalt õppekavale peaks igal lõpetajal antud pädevus omandatud olema. Õpilaste intervjuust ka selgus, et soovitakse põhjalikumaid teema käsitlemist, et paremini mõista ühiskonna ja tänapäeva maailma toimimist. Ühiskonnaõpetuse ning ajaloo tundide sisu muutmine või kursuste arvu suurendamine annaks õpilastele võimaluse rohkem süveneda ühiskondlikult olulistesse teemadesse ning seeläbi ka potentsiaalselt tõsta nende valimisaktiivsust.

Õpilaste intervjuudest selgus, et õpetajatel on olnud mõju nende ideoloogiate kujunemisele. Neli õpilast viiest tõid välja, kuidas nad on varem tundnud poliitiliste teemade juures kallutatust ning on ka seetõttu tundnud pinget pooldada kas kindlaid erakondi või maailmavaateid.

Kokkuvõte

Antud bakalaureusetöö eesmärk oli uurida ajaloo ja ühiskonnaõpetuse tundide ning antud aine õpetajate mõju õpilaste ideoloogiatele. Eesmärgi saavutamiseks uuriti eelnevalt analüüsile varasemalt kirjutatud teadustöid antud valdkonnas. Sellele järgnevalt uuris autor lähemalt Eesti riiklikku õppekava ning viis läbi 10 süvaintervjuud erinevate Eesti riigigümnaasiumite õpetajate ja õpilastega.

Intervjuude analüüsi käigus selgus, et ajaloo ja ühiskonnaõpetuse tundide ja õpilaste ideoloogiate kujunemise vahel on võimalik luua seos. Intervjuudes osalenud viiest õpilasest ei osanud kaks selgitada, mis on ideoloogia ning kirjeldada selle rolli ühiskonnas. Õpilased, kes ei suutnud selgitada ideoloogia mõistet, mainisid puudulikku teemakäsitlust koolis. Sarnaselt selgus ka õpetajate intervjuudes, et ühiskonnaõpetuse aine madalate kursuste arvu tõttu tuleb õpetajatel pidevalt alustada teemade ning terminite õpetamist algusest peale, mis võtab võimaluse erinevatesse teemadesse sügavamalt süveneda. Õpetajate intervjuudest tuli samuti välja, et õpilased arenevad kõige rohkem aruteludes osalemise ning interaktiivsete ülesannete lahendamise läbi. Sellised aktiivõppemeetodid võtavad aga aega, mida on ühiskonnaõpetuse tundide kontekstis isegi piiratult.

Intervjuudest ilmneseid ka vastandlikud kogemused õpilaste ja õpetajate kogemustes. Nimelt väljendasid kõik õpetajad olulisust jääda neutraalseks poliitiliste teemade õpetamisel - ning kirjeldasid ka seda oma õpetamisprotsessi puhul -, kuid neli õpilast viiest väljendasid, et on tundnud varem, kuidas õpetatavat teemat on kuidagi kallutatud või et nad on tundnud pinget kindlat maailmavaadet pooldada. Õpetajate poolt tekitatav pinge võib panna õpilasi ebahuvituma teiste maailmavaadete suhtes ning seeläbi ka enda määratlemisest. Õpilaste puuduv huvi ennast määratleda võib muuta valimistel osalemise keerulisemaks, sest ei osata puuduvate teadmiste tõttu valida endale sobivat erakonda.

Eesti riiklikku õppekava ning intervjuude analüüsi põhjal teeb autor järelduse, et madal ühiskonnaõpetuse kursuste arv ning puudulik ideoloogiate teemade käsitus on õpilaste poliitiliste teadmiste omandamise muutnud oodatust keerulisemaks. Intervjuudest ja õppekava lähemast uurimisest tuli välja, et õpilased ei suuda omandada õppekava poolt paika pandud sotsiaal- ja kodanikupädevust. Lisaks sellele selgus uuringus osalenute näitel, et on seos õpetajate õpetamise ning õpilase ideoloogia kujunemise vahel.

Töös uuritud teemat tuleks edasi uurida haridussüsteemi ja kodaniku aktiivsuse edendamise eesmärkidel. Teema edasi uurimisel oleks mitmeid erinevaid variante. Üks võimalus selleks, oleks läbi viia suurem hulk fookusgrupi ja süvaintervjuusid või küsitlus nii õpilaste, õpetajate kui ka õppekavade koostajate seas, et testida seost haridussüsteemi ning õpilaste poliitiliste teadmiste vahel. Tugevama seose leidmisel oleks võimalik edasi liikuda riiklikku õppekava palju põhjalikuma sisuanalüüsi juurde, et leida suuremad valukohad ning need likvideerida. Sellise uurimuse läbiviimiseks oleks vaja suuremat koostöö valmidust haridusasutuste ja õpilaste poolt.

Kasutatud Kirjandus

Aina, Jacob Kola. 2023. Teachers' Effective Use of Educational Resources and Their Effect on Students' Learning. *Üniversitepark Bülten*. 12(2): 83-98.

Alexander, James. 2014. The Major Ideologies of Liberalism, Socialism and Conservatism. *Political Studies*. 63. 980–994

Cantoni, Davide. Yuyu Chen, David Y. Yang, Noam Yuchtman, Y. Jane Zhang. 2017. Curriculum and Ideology. *Journal of Political Economy*. 125(2), 338-392.

Conway, Lucian Gideon, Linus Chan, Shailee R. Woodard. 2019. Socioecological influences on political ideology. *Current Opinion in Psychology*. 1-13.

Çıtak, Emre. 2023. PISA ranking 2023 is announced and the results are concerning. *Dataconomy*.

Evans, Ronald W. 1990. Teacher Conceptions of History Revisited: Ideology, Curriculum, and Student Belief. *Theory & Research in Social Education*. 18(2). 101-138.

Hadley, Gregory R. L. & David C. Young. 2018. A Glimpse Inside: Considering the Impact of Curriculum Outcomes and Personal Ideology on Social Studies Pedagogy: A Study Summary. *Journal of International Social Studies*. 8(1). 37-61.

Hoskins, Bryony. 2013. What Does Democracy Need from Its Citizens?. *Civic Education and Competences for Engaging Citizens in Democracies*. 3. 23-35.

Huntington, Samuel P. 1957. Conservatism as an Ideology. *The American Political Science Review*, 51(2), 454-473

Kam, Cindy D., Carl L. Palmer. 2008. Reconsidering the Effects of Education on Political Participation. *The Journal of Politics*. 70(3)

Krishna, Aradhna & Tatiana Sokolova. 2017. A focus on partisanship: How it impacts voting behaviors and political attitudes. *Journal of Consumer Psychology*.

Morgan, Scott G., Daniel C. Wisneski. 2017. THE STRUCTURE OF POLITICAL IDEOLOGY VARIES BETWEEN AND WITHIN PEOPLE: IMPLICATIONS FOR THEORIES ABOUT IDEOLOGY'S CAUSES. *Social Cognition*. 35(4). 395–414.

Neve, Jan-Emmanuel De. 2015. Personality, Childhood Experience, and Political Ideology. *Political Psychology*. 36(1). 55-73

Norris, Pippa. 2009. Political Activism: New Challenges, New Opportunities. *The Oxford Handbook of Comparative Politics*. 628-650

Nove, Alec. 1990. Socialism. *Problems of the planned economy*. 227-249

Orlowski, Paul. 2012. The Purpose of Schooling: Ideology in the Formal and “Enacted” Curriculum. *Teaching about Hegemony*. 4. 55-74

Riigiteataja. 2011. Gümnaasiumi riiklik õppekava.

Riigiteataja. 2023. Ainevaldkond „Sotsiaalsed“. Gümnaasiumi riiklik õppekava.

Rousseau, David L., Thomas C. Walker. 2009. Liberalism. *The Routledge Handbook of Security Studies*. 2. 21-33

Tsyrlina-Spady, Tatyana & Michael Lovorn. 2015. A Curriculum of Ideology: Use and Abuse of Modern History Education in Russia and the United States. *International Dialogues on Education*. 2(2). 161-171.

Valimised. 2023. Riigikogu valimised 2023.

Ümarik, Meril, Maarja Tinn, Tõnu Idnurm, Hanna-Liis Kaarlõp, Tanja Dibou, Karolin Mäe, Imbi Henno, Triin Lauri, Kaire Pöder. 2022. NOORTE HÄÄL DEMOKRAATIA KRIISIS: KODANIKUHARIDUSE VÄLJAKUTSED. *Tallinna Ülikool*.

Lisad

Lisa 1

Õpetajate intervjuukava

Sissejuhatus

1. Kuidas Teie meelest saavad õpilased aru ideoloogiatest ja nende kujunemisest?

Üldised seisukohad õpetamisest

2. Kuidas määratlete oma rolli poliitiliste ideoloogiate tutvustamisel?
3. Kuidas defineerite õpilastele poliitilisi ideoloogiaid?
4. Milliseid meetodeid ja strateegiaid kasutate poliitiliste teemade õpetamiseks?
5. Kas ja kuidas toote sisse päevakajalisi sündmusi ja kaasaegseid probleeme ideoloogiate õpetamisel?
6. Milliste maailmavaadete õpetamist teie oluliseks peate?
 - a. Miks just nende?

Õpilased ja nende mõju õpetajate õpetamisele

7. Milliseid maailmavaateid olete klassiruumis märganud?
 - a. Kuidas mõjutab see õpetamist?
8. Kuidas te suunate õpilasi poliitiliste erimeelsuste tekkimisel klassiruumis?
9. Kas ideoloogiate õpetamisel on olnud ka väljakutseid või vastuseisu õpilaste poolt? Kui jah, siis kuidas tulete nende väljakutsetega toime?
10. Kas olete täheldanud aja jooksul mingeid muutusi õpilaste seisukohtades ideoloogiatega? Kui jah, siis milliseid muutusi olete märganud?

Haridussüsteem/Õppekava

11. Millist rolli mängib kool/haridussüsteem noorte poliitiliste maailmavaadete kujunemisel?
12. Mis tegurid need on, mis haridussüsteemis seda mõju avaldavad?
13. Kuidas kajastatakse riiklikus õppekavas poliitiliste ideoloogiate teemat?
14. Millised poliitilised väärtused/maailmavaated kerkivad Teie arvates esile õppekavades?

15. Kas tunnete, et õppekavad tunnustavad mõnda maailmavaadet rohkem kui teist? Tooge palun näiteid.
16. Mis õppematerjale kasutate ideoloogiate teemade õpetamisel?
17. Kuidas on poliitiliste ideoloogiate teemat kajastatud antud õppematerjalides?
18. Millised tegurid võivad veel haridussüsteemis õpilaste poliitilist maailmavaadet kujundada?

Lisa 2

Õpilaste intervjuukava

Õpilased ja ideoloogiad

1. Kirjelda oma sõnadega, mis on poliitiline ideoloogia?
2. Mis teemad seostuvad ideoloogiatega?
3. Mis on nende roll ühiskonnas?
4. Millised väärtused on sinu jaoks olulised?
5. Kust tunned, et need vaated tekkinud on?

Õpilaste seisukohad ideoloogiatest haridussüsteemis

6. Kuivõrd või kuidas õpetatakse koolis ideoloogiad? milles ideoloogia teemad kajastuvad?
7. Milliste maailmavaadete õpetamist oluliseks pead?
8. Kuidas mõjutab õpetaja isiklik ideoloogia õpetatavat materjali?
9. Kas oled kunagi tundnud, et õpetatavat teemat on proovitud kindla ideoloogia suunas kallutada? Põhjendage.
10. Kas oled tundnud pinget kindlast ideoloogiast pooldada? Põhjendage.
11. Millised näited oskad tuua sellest, kuidas klassiruumis arutletakse poliitiliste teemade üle.

Õpilaste seisukohad ideoloogiate kohta õppekavas

12. Kuidas kajastatakse riiklikus õppekavas poliitiliste ideoloogiate teemat?
13. Millised poliitilised väärtused/maailmavaated kerkivad esile õppekavades?
14. Kas tunned, et õppekavad tunnustavad mõnda maailmavaadet rohkem kui teist? Tooge palun näiteid.

15. Kuidas on poliitiliste ideoloogiate teemat kajastatud õppematerjalides?
16. Millised tegurid veel haridussüsteemis õpilaste poliitilist maailmavaadet kujundavad?

Lihtlitsents

Mina, Karolin Kerro, (isikukood: 60208200271) annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „ Ajaloo- ja ühiskonnaõpetuse tundide ning antud ainete õpetajate roll õpilaste poliitiliste ideoloogiate kujunemisel”, mille juhendaja on Helen Urmann,

- reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- üldsusele kättesaadavaks tegemiseks ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
- kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.